

JAZYK V KONTEXTU KULTURY

DVANÁCT STATÍ
Z LUBLINSKÉ
KOGNITIVNÍ
ETNOLINGVISTIKY

JERZY **BARTMIŃSKI**

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM 2016

Recenzovaly: PhDr. Veronika Mistrová
PhDr. Karolína Skwarska, Ph.D.

KATALOGIZACE V KNIZE - CIP

Bartmiński, Jerzy

Jazyk v kontextu kultury : dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky /
Jerzy Bartmiński ; z polského originálu přeložila, komentářem doplnila a úvodní a závěrečnou
studii napsala Irena Vaňková ; doslov James Underhill. – První české vydání. – Praha :
Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016
Anglické resumé
ISBN 978-80-246-2883-7

81:316.7 * 81:39 * 81'23

- jazyk a kultura
- etnolingvistika
- kognitivní lingvistika
- eseje
- komentovaná vydání
- monografie

81 – Lingvistika. Jazyky [11]

© Univerzita Karlova v Praze, 2016
Text © Jerzy Bartmiński, 2016
Editor © Irena Vaňková, 2016
Translation © Irena Vaňková, 2016
Epilogue © James W. Underhill, 2016

ISBN 978-80-246-2883-7
ISBN 978-80-246- (pdf)

II.
LIDOVÝ
OBRAZ SVĚTA

4. LIDOVÝ UMĚLECKÝ STYL

DVOJÍ PERSPEKTIVA

Lidový poetický jazyk, resp. jazyk venkovského folkloru funguje v naší kulturní tradici ve dvojitěm vztahu. V kontextu lidové kultury vstupuje do kontrastu s běžnou lidovou mluvou, zatímco v rámci nadregionální, celonárodní kultury ho vnímáme v opozici k vyššímu, literárnímu, uměleckému stylu jako nástroj lidové poezie v mnoha jejích žánrech, především v lidové písni. V polské literatuře byl v této souvislosti vytvořen (v průběhu její dlouhodobé komunikace s folklorem a při jeho poznávání) určitý obraz lidového uměleckého stylu. Jeho stylizace se u různých básníků¹ sice v detailech liší, ale hlavní rysy jsou v podstatě shodné; jde o soubor určitých formálních prostředků, zákonitosti jejich spojování, ale i o hodnoty, které jsou těmito prostředky neseny. Za poznávací znamení lidového poetického stylu se obvykle považují deminutiva, paralelismus mezi obrazy přírody a lidskými prožitky, a konečně ještě technika výstavby textu založená na opakování. Principy lidové poetiky jsou citovost, naivní obraznost (soustředěná na vnější podobnosti) a jednoduchost.

Taková literární stylizace folklorního jazyka (bez ohledu na její adekvátnost či výstižnost) se uplatňovala v různých uměleckých programech, literárních epochách a u různých autorů. Nelze však obejít ani další podstatnou otázku: co vlastně folklor znamená ve svém přirozeném prostředí, tj. mezi členy venkovského společenství; jak se lidový umělecký styl vztahuje k jejich běžné mluvě, jakými vnitřními pravidly se řídí a jaké hodnoty představuje.

---

1 Od Kochanowského a Mickiewicze až po Konopnickou či Tadeusze Nowaka.

FUNKČNÍ A STRUKTURNÍ SPECIFIKA

O dialektech se někdy nesprávně tvrdí, že nejsou stylově rozrůzněné. Ve skutečnosti však u nich lze rozlišit dvojí jazykový styl: běžný, každodenní (*potoczny*) a umělecký (*artystyczny*). Tyto styly tvoří minimální systém, elementární a dále neredukovatelný, tak jak je to příznačné pro všechny kultury světa. Všechny kultury a v jejich rámci používané jazyky totiž chápou skutečnost (a zacházejí s ní) vždy ve dvojí poloze – pragmatické a mystické, světské a sakrální (Malinowski 1987, s. 378).

Zvláštnosti poetického jazyka lidové kultury se týkají jeho specifické funkce, ale projevují se i v poloze strukturní a sémantické. Ve folkloru – písňovém, veršovaném, avšak i prozaickém – se uplatňují určité jazykové formy, syntaktické a textové konstrukce a specifické významy. Podívejme se například na svatební píseň z okolí Chelmu zpívanou při pečení korovaje:²

*Powiyjże, wiatreńku, okienkiem po świtlence,
po cisowych stołach i po nadobnych żonach,
co miód-wino pili i kurowaj lipili.*

Zafoukej, větěrku, okénkem do světničky,
po tisových stolech a po pěkných ženách,
co med a víno pily a korovaj hnětly.

Vyskytují se zde běžně neužívané výrazy (*cisowe* – „tisové“, *nadobne* – „pěkné, pohledné“), slovtvorné formy (*wiatreńku* – „větěrku“), podvojná spojení (*miód-wino* – „med a víno“), které mají povahu poetismů. Jde o text uměleckého charakteru; veršovaný, částečně i rýmovaný, s určitou žánrovou intencí.

Původ lidových poetismů bývá různý. Kromě archaismů a lexikálních výpůjček z jiných jazyků či z jiných komunikačních oblastí národního jazyka (množství lidových poetismů pochází z umělé poezie či z běžné mluvy) se mezi nimi vyskytují četné vnitřní inovace systémového charakteru, jako jsou deminutiva nebo určité typy opakování a sémantických modifikací. Charakteristika lidového poetického jazyka ve srovnání s běžným dialektem umožňuje potvrdit rozdíly, které jsou natolik pravidelné, že je lze popsat na základě derivace (tj. předvídatelných modifikací, které spočívají v přidávání, eliminaci nebo záměně určitých prvků pro estetické účely). Nejde tedy jen o deformace či deviace jazyka, jak se to někdy chápe v případě literárního uměleckého stylu.

2 Jde o speciální zdobený svatební koláč, jehož vzhled i průběh pečení, rozdávání, konzumace apod. jsou spojeny s mnoha symboly a rituály (pozn. překl.).

LIDOVÝ POETICKÝ STYL JAKO INTERDIALEKT

Jazyk folkloru má jednak lokální specifika (dialekt), jednak rysy meziregionální a nadregionální (Jakobson 1962, Bogatyrev 1973, Bartmiński 1973, 1990). Meziregionální je např. slovník vztahující se k člověku a jeho světu: *pán, panna, milovat, dům, les, kůň, voda, jet, mluvit, starý, pěkný*); jde vlastně zároveň o výrazy, které tvoří základní slovní zásobu národního jazyka. Ve folkloru hrají tato slova dominantní roli. Nadregionální jsou prostředky běžně neužívané a ve vztahu k běžnému, každodennímu jazyku příznakové. Jejich vnitřním zdrojem je potřeba zpěvu, rytmičnosti a poetičnosti – proto se jazyk polského folkloru výrazně podobá jazyku folkloru jiných slovanských národů (srov. Moszyński 1939, Bogatyrev 1973). Příznakovost se týká také často zdůrazňovaného konzervativismu; vyskytují se zde četné jazykové archaismy typu *ptasz-kowie, nadobny, kowany*, současně je tu nápadná též inovativnost, včetně výpůjček z literárního jazyka, z lokálních dialektů i z jazyků cizích (na území celého Polska se např. rozšířily zdrobněliny s ukrajinskou příponou *-eńko, eńka: słoweńko, mateńka*). Putovní charakter mnoha populárních textů přenáší různé lokální prvky do oblastí, v nichž se běžně nevyskytují. Nejpropracovanější jazykové normy mají písně a veršované formy vůbec (zařikadla, modlitby, hádanky) a také přísloví. Z písní jsou nejtradičnější obřadní, a to výroční (vánoční a novoroční koledy, velikonoční a svatojánské písně) i rodinné (svatební, pohřební) a též stále populární balady. Modernější jazykovou formu mají milostné písně a popěvky. Běžně nářeční mluvě se přibližuje jazyk lidové umělecké prózy, jako je legenda, vyprávěnka nebo anekdota; poněkud se odlišuje pohádka, zvláště její kouzelná varianta, tedy ta, v níž se uplatňuje fantazie a v níž se vyskytují magické formule.

UŽÍVÁNÍ FORMULÍ

Folklorní texty jsou na rozdíl od běžných promluv reprodukovány z paměti, nevznikají tedy aktuálně v procesu komunikace. Jsou výsledkem kolektivní tvorby a patří do okruhu tzv. jazykových klišé (Permjakov 1970), útvarů stabilizovaných z hlediska sémantického, lexikálního i syntaktického. Tvoří svébytný slovník jednotek, které jsou v daných podmínkách připraveny k užití (pokud jsou k tomu uzpůsobeny), ať už v průběhu svatby, pohřbu, koledování, zábavy či práce. Struktura textů je podřízena zásadám typizace – ta se týká situací, postav, motivů i jazyka (Bystroń 1921). Spojení textů s danou událostí reguluje jazyková etiketa. „Hotovost“ takových klišé ovšem není bezvýhradná, jisté pole je ponecháno i pro tvůrčí modifikaci či doplnění, které však podléhá kontrole osob, které jsou za danou situaci odpovědné (viz dále).

Stabilizovány bývají zejména počátky a konce textů. Petrifikované fragmenty textů mají status opakujících se formulí. (Podle Alberta Lorda je formule spojení slov pravidelně užívané k vyjádření určitého pojmu za týchž metrických podmínek, srov. Lord 1960.) *Stala se nám novina..., Z druhé strany jezera..., Byl jeden otec a ten měl tři syny*

apod. Specificky se využívají již hotová jazyková schémata vztahující se k určitým situacím či lexikálně-syntaktické formule, které slouží k výstavbě celých textů nebo jejich fragmentů (např. v příslovích *Kdo..., ten...; Kolik..., tolik...*). Formule produktorovi usnadňují tvorbu a reprodukci textů, recipientovi pak jejich rozpoznání a pochopení; odvolávají se totiž na svět společný oběma účastníkům komunikace. Světonázorovým zázemím těchto formulí je souhrn kolektivních (nikoli individuálních) hodnot. Formule jsou tedy nástrojem typizace co do pohledu na svět i co do jeho hodnocení.

PRVNÍ ZDROJ SPECIFIČNOSTI: POTŘEBA ZPĚVU

Lidová poezie je nejrozvinutější oblastí folkloru. Ve své tradiční poloze představuje autentickou melickou poezii – existuje totiž v podobě písně; zpívá se buď individuálně, nebo sborově, propojuje se v ní slovo s hudbou a jedno druhému se vzájemně přizpůsobuje. Jazyk písně se zformoval v procesu dlouhotrvající symbiózy slova a hudby, je „zpěvným“ jazykem. Má podvojnou strukturu: opírá se jednak o (vnitřní) jazyková, jednak o hudební kritéria (Bartmiński 1987). V tomto ohledu je tedy umocněna a specificky transformována zvuková stránka slov: při zpěvu se vyslovuje poněkud jinak, „otevřeněji“ – projevuje se zde tedy potřeba maximálně se opírat o otevřené slabiky; někdy dochází k zvláštní melické prejetaci (*j-ubiecała, j-a nie dała*), přízvuky se přesouvají tak, aby to vyhovovalo hudebnímu rytmu. Oslabení a přetváření podléhá i sémantická stránka. Volí se slova dobře znějící a vhodná ke zpěvu, uplatňuje se speciální melický slovník (srov. asémantické refrény *oj, da, ej, dana, dyna* aj.), opakují se části slok, verše, slova či slabiky. Značné nároky jsou v tomto směru kladeny i na syntaktické členění textů – opakujícím se hudebním frázím a slokám odpovídají formálně i sémanticky uzavřené části textu, jednotlivé fráze splývají s verši a často se kryjí s hranicemi vět či syntagmat (tzv. přesahy zde neexistují).

DRUHÝ ZDROJ SPECIFIČNOSTI: POTŘEBA RYTMU

Lidové písně mají strofickou strukturu a geneticky vycházejí ze zpěvu a jeho zákonitostí. Základní rytmickou jednotkou je verš-věta; pokud je vhodně doplněna refrény, tvoří elementární hudební sloku.

*Na śród dworu jawor stoi – hej leluja!
 Na jaworze złota rzęsa – hej leluja!
 I przylecieli rajskie ptaszęta – hej leluja!
 I obtrzęśli złote, złote rzęsy – hej leluja!*

Vprostřed dvora javor stojí – hej leluja!
 Na javoru zlatá řasa – hej leluja!
 Z ráje ptáčky přiletěli – hej leluja!
 Zlatou řasu setřásali – hej leluja!

Jakkoli si zde věta zachovává dominantní pozici, základem lidového verše (zvláště např. v dětských říkadlech, zaříkadlech či obřadních písních) je sylabický systém, opírající se o počet slabik a také o rým. Ten dosáhl popularity se sílící rytmizací a s tím, jak lidová hudba získávala taneční charakter.

*Zagrajże mi mazureczka,
 aby ładnego, aby ładnego,
 niechże ja sie potańcuję
 do dnia białego, do dnia białego.*

Zahrajte mi mazurečku,
 a ať pěkná je, a ať pěkná je,
 abych já si zatancoval
 do bílého dne, do bílého dne.

V lidových veršovaných textech (zpívaných i mluvených) se vyskytuje mnoho jinde neznámých výrazových forem, jejichž přítomnost je vynucena pouze potřebou zachování rýmu a rytmu. Jako regulátory rytmu slouží početné morfologické dublety (*nechaj – nech, jako – jak, moje – má*), které někdy alternují i v jednom textu.

Důležitým regulátorem rytmu jsou i deminutiva, např. *mazureczka* místo *mazura*: Možnosti dialektů jsou v tomto směru obrovské – jazykový systém dovoluje kumulovat zdrobňující přípony.³ Výrazy tak lze podle potřeby prodlužovat nebo zkracovat, aby byl ve verši dodržen určitý počet slabik. Jazyk lidové poezie těchto možností využívá velmi hojně.

Existuje názor, že rýmy jsou v lidové poezii pozdní záležitostí, že byly přebrány z literární poezie apod. Rýmy se však objevují i v autentických lidových útvarech jako přirozený důsledek syntaktického či slovtvorného paralelismu. Uplatňují se také v párových souslovích – přísloví *kwiecień-plecień* (v češtině analogicky *hračky plačky*), *plachta tarachta* (v hádance o branách), *rozestup se, zemičko, rozestup se, srdíčko* (formule z pohádky). Role rýmu roste ještě výrazněji v systému sylabického verše; někdy vede snaha dosáhnout plné zvukové shody na konci veršů dokonce až k deformacím běžné jazykové normy, k využívání zkrácenin, neologismů, výpůjček apod., jako je tomu v lublinské koledě vzniklé v době okupace:

3 V češtině např. *malý, maličký, malilinký*, v moravských variantách *malučký, malušenký* apod. (pozn. překl.).

*Wśród nocnej ciszy głos się rozchodzi,
w polu żołnierze, a w domu rodzin (rodzina),
co za smutna wigilija,
każda matka, fameilija
ojca wspomina.*

Vánočním tichem hlas se rozléhá,
v poli jsou vojáci, doma rodina,
jaká smutná vigilie,
každá matka, familie
otce vzpomíná.

TŘETÍ ZDROJ SPECIFIČNOSTI: POTŘEBA POETIČNA

Melodičnost a rytmičnost jsou nejvýraznější konkretizací obecnějšího a základnějšího jevu, jímž je poetičnost. V různých žánrech má folklor k dispozici pečlivě propracovaný jazyk; ten má být podle samotných tvůrců a interpretů folkloru vytríbenější než každodenní mluva. Výrazné jsou např. prozodické a skladebné odlišnosti v situaci, kdy se z paměti recituje báseň (volným tempem, s členěním na verše), ve srovnání s textem obvyklého, spontánně vznikajícího vyprávění o aktuální události, které často představuje syntaktický tok bez výraznějších vnitřních předělů.

Lidový umělecký styl operuje s určitým souborem lexikálních poetismů (*vraný kůň* namísto „černý“, *bor* či *doubrava* namísto „les“, *dunaj* ve významu „velká, hluboká voda, řeka“, v polštině jsou to také regionální výpůjčky ukrajinské na východě a slovenské nebo české v Podhalí a ve Slezsku (těch však není mnoho).

Slovotvorným poetickým prostředkem jsou zdobněliny. Ty se uplatňují jako regulátor rytmu a rýmu, i když je jejich základní funkcí označovat malé věci a/nebo vyjadřovat k označovanému pozitivní vztah. Mají však i další funkci, a to je signalizace poetického stylu: deminutiva často plní výlučně poetickou a meliorativní funkci (bez ohledu na rytmus či rým). Strukturně-poetickou funkci mají zdobněliny výrazů, které běžně deminutiva netvoří, jako jsou názvy dnů v týdnu (*sobotěnka*, v polštině též *piąteczek*, *niedziółka*), živelů (*voděnka*, v pol. též *ziemeńka*, „zemička“), událostí (*taneček*, v pol. i slubek – „svatbička“, *wojenka* – „vojnička“), určitá adjektiva (v pol. *głęboczki*, *wy-soczki*, v č. *maličký*, mor. nář. *malučký*, *malušenký*), a dokonce slovesa (*spinkat*), číslovky (v pol. *troje*, *trojeńko*). Existují i typická písňová zdobnělá jména (v pol. *Jasieńko* a *Kasieńka*, v č. a mor. písních např. *Kačenka*, *Janiček*, *Andulka*).

OPAKOVÁNÍ, PARALELISMUS A SYMBOL

Nejdůležitější lidové poetické prostředky se vztahují jak k technice výstavby celých textů, tak zároveň k utváření jejich významové stránky. Je třeba zmínit zejména tři jejich typy, které jsou spolu vnitřně provázány – opakování, paralelismus a symbol.

Opakování je nejjednodušším způsobem, jak se realizuje poetický princip ekvivalence sousedních jednotek (jak to zformuloval už Roman Jakobson v r. 1962). Paralelismus je sémantickým typem opakování a symbol je vlastně redukováný paralelismus.

*Góra, góra, słoneczko idzie,
i nasza dziewczyna do ślubu idzie,
i nasza dziewczyna do ślubu idzie.
Jidzie, jidzie i ręce wznosi, i ręce wznosi,
i Pana Jezusa o szczęście prosi,
i Pana Jezusa o szczęście prosi.*

*Hora, hora, sluníčko už jde,
naše dívčina ke svatbě jede,
naše dívčina ke svatbě jede.
Jede, jede a ruce zvedá, a ruce zvedá,
Pána Ježíše o štěstí žádá,
Pána Ježíše o štěstí žádá.*

Opakování představuje stylovou dominantu folkloru: jeho doménou jsou obřadní žánry a magická poezie, kde je nejvýrazněji patrné propojení souboru opakovaných částí textu se situací vykonavatele obřadu. Opakování slov, veršů nebo částí textu má několikero funkcí: zvolňuje a udržuje sémantický tok výpovědi, a utváří tak čas obřadu, mytické „věčné teď“. Opakování intenzifikuje vybraný element textu nebo pomáhá zvýraznit to, co je pro daný svátek či hru charakteristické. Slouží také – v jiné rovině – k rytmičtému zajištění soudržnosti textu, což souvisí hlavně s konkatencí (v citované písni např. ... *ke svatbě jede. Jede, jede...*), dále signalizuje počátky slok a celého textu, předává sémantickou informaci o dlouhém trvání události (*jede, jede...*). Někdy mívá funkci rétorickou, impresivní (slovesa v imperativu – *Vyjdi, vyjdi, hospodáři...*).

Nejobecněji vzato je však funkce opakování dána celkovou orientací lidové kultury, tím, že se nezaměřuje na hledání novosti a originality, ale na intenzivní prožitky téhož, na identifikaci s ideálním vzorem. Právě takový charakter má i opakování morfémů v lidových sémantických tautologiích: *mladý mládenec, plný plničky, kukačka kuká, zelená se zelinka, visí, visí visatec, skleničko ty skleněná*.⁴ Takové konstrukce objekt situují

4 Pro ilustraci byly zvoleny příklady z českého a moravského folkloru, zejména písňového (pozn. překl.).

do ideálního světa, kde se každá věc shoduje se svou nejbytotnější podstatou a projevuje se tak, jak má.

Paralelismus je sémantický druh opakování, odkazující k existenci podobných rysů (nebo dokonce přímo k totožnosti, identičnosti) ve zdánlivě různém. Jeho filozofickým základem je animismus, víra v jednotu života v kosmu a cítění mystické provázanosti člověka s celým světem přírody, který ho obklopuje. Základem porovnání je děj, k němuž dochází jednak v přírodě, jednak v lidském světě: les šumí – dívka pláče, slunce vychází („jde nahoru“) – dívka jde na svatbu, lípa a javor hoří – dívka a chlapec planou láskou. Základem paralelismu je ovšem hluboce zakořeněné povědomí či přesvědčení o stejné povaze určitých věcí; pro lidovou erotiku je např. příznačné spojování ženy se zemí nebo děvčete s oraným polem.

SYMBOLIČNOST

Rozvoj lidové obraznosti vede na jedné straně k vytvoření čistě formálního, mechanického paralelismu (v novějších textech) – *Široká voda na Visle, řekni mi, Kasio, co myslíš...?*, na druhé straně k jevu ještě zajímavějšímu, že totiž dochází k redukci jednoho členu paralely a ke zformování zvláštního symbolického kódu. Tento kód je srozumitelný pouze na pozadí širší kulturní tradice. Operuje symboly statickými i dynamickými, událostními, a je vůbec mnohem složitější. *Nepij, koničku, vodu, je zakalená, nemiluj, hochu, dívčinu, je obalamucená...* Kalina, lípa nebo zelená louka fungují jako symboly dívky a javor, dub či holub jako symboly milého. V novoroční koledě je strom symbolem světa, zlato symbolizuje štěstí a svatost, hrách plodnost apod.

Zvlášť významnou oblastí, kde je tento kód stále živý, jsou milostné písně. *Konička napájel, ona vodu brala, on sobě zazpíval, ona zaplakala...* – *Na peci oral, žito žal, ona plakala, on se smál...* Analýza symbolického systému lidové erotiky odkrývá jistý počet ustálených spojení obrazů či událostí, jež dovolují mluvit o fyzické lásce prostřednictvím obrazů orby, setby, sbírání ovoce, tance, hry na hudební nástroj, jedení, ničení oděvu nebo uštědřování ran; těmto činnostem odpovídají určité předměty, jako jsou pole a pluh, louka a kosa, housle a smyčec, košík a žaludy aj. (Węzowicz-Ziołkowska 1991). Se svébytným systémem symbolů zachází i lidový snář (Niebrzegowska 1996).

TEXTOVÉ VZORCE

Obzvlášť zajímavým aspektem lidového uměleckého stylu je existence propracovaného způsobu výstavby textů jako složitých sémiotických celků. V tomto okruhu funguje několik výrazných koherenčních paradigmat, a to přímo v modelové podobě. Ne náhodou se za první gramatiku textu pokládá Proppova *Morfologie pohádky* (1928), která prokázala u řady pohádek společné kompoziční vzorce, založené na ustáleném opa-

kování určitých událostí. Dobře známý je typ řetězové (kumulativní) pohádky, která představuje vzorec otevřeného textu.

V písničkách se uplatňuje dvojitý způsob spojování motivů: pořadové, kdy témata jednotlivých po sobě následujících částí textů navazují postupně na jedno téma nadřazené, a řetězové, kdy témata navazují vždy na část, resp. téma bezprostředně předcházející.

Tato konstrukční schémata se opakují i v příslovích, hádankách, léčebných zaříkadlech apod.

VÝVOJ LIDOVÉHO POETICKÉHO STYLU

Ve srovnání s uměleckým stylem, který je spojen se spisovným jazykem a umělou literaturou, probíhá vývoj lidového poetického stylu daleko pomaleji. Modernizační procesy se týkají roviny zvukové nebo lexikální (např. tradiční *tolar* je nahrazen *dolarem*), v syntaxi jsou řídké.

Principy opakování, paralely a symbolu, které vyrůstaly z animistického náhledu na svět a z prožitku jednoty člověka se světem jako živým celkem, pomalu ztrácejí význam. Desakralizace v pohledu na svět (která ovšem neznamena absence křesťanské tematiky, jež vykazuje v mnoha žánrech značnou trvalost) vede k prozaizaci poetického jazyka a k rozvolnění starých konvencí, jak je patrné ze zápisů nového folkloru. Současně však lze pozorovat i pokusy o zachování tradičního jazyka venkovského folkloru – ať už v potřebě navázat na jeho stylové vlastnosti (např. kumulací opakování, která jsou pro folklor typická), nebo v odkazech k symbolickým významům a archetypům (země, matka, dům). Nejlepších výsledků v této oblasti dosáhl Jan Pucek, nazývaný „knížetem selských básníků“. Ten vrátil formálním jazykovým prostředkům, symbolice a metaforám jejich hlubší světonázorový základ:

*Jeszcze w sosnowej kołysce
zawarłem z ziemią-matką ślub,
orziakiem mym były wiśnie
a dłonie łączył sam Bóg.
(Ziemia i dzieciństwo)*

Ještě v borové kolébce
jsem uzavřel s matkou zemí sňatek,
v svatebním průvodu šly višně
a ruce nám spojil sám Bůh.
(Země a dětství)

5. FORMY PŘÍTOMNOSTI SACRUM VE FOLKLORU

Vztah folkloru k náboženství a *sacrum* je téma, které má v evropském folkloristickém bádání dlouhou tradici. Bohatou literaturu k tomuto tématu však nyní ponecháme stranou a soustředíme se pouze na tři podstatné momenty, které udaly zkoumání folkloristů další směr.

Se vší naléhavostí se toto téma poprvé přihlásilo o slovo v době křesťanských misí v podobě dilematu, zda lokální víry, obřady a folklor zcela potlačit, anebo je spíše tolerovat a postupně christianizovat. Na přelomu 16. a 17. století se touto otázkou ve svých pracích zabývali Sprenger, Bodin, Thiers, Le Bruno a celý odborný směr, který Giuseppe Cocchiara označuje jako folkloristický teologismus (Cocchiara 1971). Nakonec se tehdy dospělo k závěru (a poprvé tak učinili ve své misijní doktríně jezuité), že by se lokální víry mohly stát „užitečným základem náboženského života“.

Ze zcela jiných pozic přistupovali ke srovnávání folkloru a náboženství racionalisté 17. a 18. století. Měli sklon zdůrazňovat prvek víry, který je oběma fenoménům společný, avšak snadno nabývá podoby předsudku či pověry. Například v *Historii o výrocích pohanských božstev* (1686) napsal Fontenelle, že „předsudky a pověry opravdové náboženství oslabují; navazují s ním totiž specifické spojení a dostává se jim pak takové formy zbožnosti, jaká by měla příslušet jen náboženství“ (Cocchiara 1971, s. 8). I současný racionalisticky orientovaný antropolog bez zábran spojí v jeden celek australský totemismus, trobriandskou magii, scholastické disputace vedené na fakultách teologie i polský lidový katolicismus, a vidí mezi nimi spíš shody než rozdíly.

Třetí a současné folkloristice nejbližší pojetí vztahu mezi náboženstvím a folklorem má původ v mytologické škole, která spojovala jazyk a lidovou poezii se systémem lidové víry a s mytologií. Bratři Grimmové nacházeli ve folkloru, zvláště v ústně tradovaných pohádkách, např. o Šípkové Růžence nebo o Popelce, „víru předků, jejich mýty, které byly pokládány za zapomenuté a zničené, a jejich náboženství, to znamená živé, v křesťanství rozpuštěné a s ním smíšené pohanství“ (Cocchiara 1971, s. 255).

Tato tři stanoviska – teologické, racionalistické a mytologické – stojí u počátků evropské folkloristiky a právě na ně navazuje i současné etnologické a sémiotické bádání.

Podobně jako v případě analýzy literárních textů můžeme obecný problém vztahu folkloru k *sacrum* formulovat jako řadu jednotlivých otázek: Jaká vize světa a člověka je zde obsažena a jaké místo v ní zaujímá Bůh a nadpřirozené bytosti, náboženské i démonické? Jak vypadá systém hodnot, které se ve folkloru realizují prostřednictvím slova, chování či víry, a jaký je vztah těchto hodnot ke křesťanským příkázáním? Jak je to s náboženskou tematikou a náboženským obsahem ve slovesných útvarech a v obrazech a symbolech, které jsou v nich uloženy? Jak se realizují náboženské motivy v pohádkách a písničkách? Jaká je náboženská motivace a jí dané rámce obřadů a praktik spojených s prací a společenským životem? Jaká slovní zásoba se vztahuje k oblasti pokládané za náboženskou?

V pracích Stefana Sawického a Marie Jasińskiej-Wojtkowské se však objevuje ještě jedno pojetí tohoto problému, které se zdá zvláště zajímavé; je to otázka po „typech kompozice a literárních žánrech, které jsou spojeny s náboženstvím nejen geneticky a funkčně, ale také strukturně“ (Sawicki 1978, s. 16). Položme zde v souvislosti s touto myšlenkou i v návaznosti na vlastní práce (Bartmiński 1983) otázku spojenou s „poetikou *sacrum*“, totiž jak se *sacrum* projevuje ve struktuře folklorních textů, v jejich kompozici a ve výběru výrazových prostředků. Jazykové formy jsou v takovémto pojetí chápány sémioticky a axiologicky, jakožto exponenty určitých skrytých základních hodnot a předpokladů, jež se týkají povahy světa vůbec. Předestřeme však nejprve několik počátečních úvah.

Klíčový pojem, s nímž pracuje současná etnologie při interpretaci náboženských aspektů kultury, pojem *sacrum*, se vztahuje spíše ke sféře postojů člověka ke světu a ke způsobu prožívání a interpretace skutečnosti nežli k transcendenci (Walendowska 1978).

Rudolf Otto představuje *sacrum* (posvátné, božské, *numinosum*) jako existenciální, nikoli čistě racionální zkušenost, jako hodnotu apriorní, nepoznatelnou a nevyjádřitelnou, tajemnou, avšak přístupnou v kontemplaci, a jako něco, co vzbuzuje současně úděs i fascinaci (*mysterium tremendum et fascinans*); jde o hodnotu, která nemá žádný vztah k morálnímu hodnocení; může inspirovat k milosrdenství a spravedlnosti, ale třeba také žádat krvavé oběti.

V pojetí Mircei Eliada je *sacrum* zdrojem síly, je trvalé a neměnné; akty hierofanie, v nichž se projevuje, jsou však historicky proměnlivé. Těchto aktů se účastní nejen božské bytosti a svatí lidé, ale i předměty, rostliny či zvířata. Sféra *sacrum* se v tomto ohledu může rozšiřovat nebo zužovat: světské může uplatněním určitých rituálů podléhat sakralizaci, sakrální se naopak někdy stává profánním.

Typologickou příbuznost náboženství a folkloru lze spatřovat jednak v jejich funkcích, jednak v jejich ontologii, včetně vztahu k *sacrum*.

Pro náboženství je kategorie *sacrum* obligatorní. Vztah náboženství ke sféře *sacrum*, zejména jde-li o pojetí Boha jako osoby, je založen na respektu a prokazování úcty, jež nabývá formy hromadného kultu. V případě folkloru – který ve svých tradičních formách vychází z náboženského a magického myšlení, z víry v existenci du-

chovního světa, jenž je k lidem nastaven buď jako pomáhající, anebo škodlivý – taková jednoznačnost chybí. Vedle textů blízkých kulticko-náboženskému postoji, které jsou zaměřeny na projevování úcty, jsou mezi texty reprezentujícími magický postoj ke světu i texty orientované užitkově, pragmaticky. Jejich záměrem je totiž sféru *sacrum* (tj. *sacrum* dobrého či zlého) ovlivnit, nebo si ji dokonce podmanit. Sakrálnost přítom ovšem nedefinuje všechny folklorní útvary; vedle žánrů jednoznačně sakrálních, jako je mýtus, koleda či modlitba, se ve folkloru nacházejí i žánry čistě světské, např. popěvek, přísloví nebo anekdota. Tak jako celá kultura podléhá i folklor laicizačním proměnám, avšak sakralizace a desakralizace jsou procesy probíhající graduálně. Zatímco tajemná sféra *sacrum* zůstává nezměněna, ke zpřítomnění této sféry v aktech hierofanie a v jejich kulturním ztvárnění (včetně folklorních textů) se užívá zjevnějších či skrytějších prostředků a míra jejich explicitnosti se může proměňovat.

O společenské funkci náboženství a folkloru lze nejobecněji a nejstručněji říci, že obojí integruje společenství, obojí se opírá o tradici a obojí zapojuje jednotlivce do účasti na určitém typu skutečnosti. Náboženství i folklor (zejména nejbohatší a nejzajímavější folklor venkovský) spojuje koncepce „řádu světa“, tj. vidění skutečnosti jako uspořádaného a harmonického celku, které se opírá o tradici, společné znalosti a víru i o určitou koncepci smysluplného chování člověka ve světě, kladoucí důraz na odpovídající praktiky, které jednotlivci zaručují úspěch. V náboženské i mytologické vizi světa je to, co jest (bytí), nerozlučně spojeno s tím, co být má (povinnost). Obrazy věcí a jejich vzory spolu splývají.

Odvolejme se na filozofa náboženství:

V oblasti *sacrum* existuje specifický způsob percepcce. Morální a poznávací aspekty v ní natolik splývají, že je od sebe nelze oddělit: jejich rozlišení je možné teprve v analýze činěné **zvnějšku**. Věřící nedostává náboženské poučení ve formě mytických příběhů či teoretických tvrzení, z nichž by pak následně přešel k normativním závěrům. Morální obsah je dán bezprostředně v samém aktu percepcce a porozumění, neboť tento akt splývá se zaujetím morálního postoje. Není to tak, že by věřící nejprve poznal, že Bůh je stvořitel, a pak teprve dospěl k rozhodnutí, že je mu povinen poslušností (takové uvažování by bylo tak či onak logicky nesprávné): jedno i druhé ví už v aktu akceptace. V náboženských aktech vnímání – na rozdíl od teologické spekulace – neexistuje nic takového jako čisté **potvrzení faktu**: žádné jednotlivé verbální vyjádření nelze správně pochopit bez celého kontextu mýtu. V náboženských kategoriích nic nedává smysl, pokud recipient nepřijme jistý závazek. Zopakujme, náboženství není souborem tvrzení, je oblastí kultu, kde splývá v jeden akt porozumění, poznání, prožitek účastenství na radikální skutečnosti (bez ohledu na to, zda jde či nejde o osobního Boha) i zaujetí morálního postoje. Dodatečně v něm sice mohou být rozlišeny kategorie metafyzické, morální či další, tím je však smysl prvotního aktu kultu jako takového znehodnocen (Kořakowski 1991, s. 57).

Tato charakteristika aktu prožívání *sacrum* je srovnatelná s percepcí světa v lidové kultuře, jaká spočívá v základech folklorních textů. Autor *Antropologie kultury polského venkova 19. století* nalezl při popisu lidové mentality týž mechanismus pojmání světa, tj. přesvědčení, že „všechno je tak, jak to má být“ a současně „všechno má být tak, jak to je“ (Stomma 1986, s. 82–86). Podle koncepce realizující se zejména v mytologických vyprávěních, legendách, bajkách či zaklínadlech lze svět jako mystickou jednotu

v jeho celkovosti zahrnout do integrálního poznávacího aktu, který má zároveň intelektuální i emocionální povahu. V lidovém chápání je kosmos živý a **eticky vnímavý** (Bartmiński 1988).

Fenomén subjektivní mytologizace spočívá už v mechanismech přirozeného jazyka a je rozšířen na běžné lidské poznání světa vůbec. Zcela zásadní roli tu zaujímá fakt, že lidé něčemu věří a jsou o něčem přesvědčeni. Tato přesvědčení se stávají součástí běžných představ o tom, co je, i o tom, co by být mělo, a splývají s nimi vjedno, jak o tom svědčí mj. i významová dvojznačnost slova *prawdziwy* = opravdový pravdivý, pravý, skutečný: *oprawdowy/prawy přítel*, *oprawdová/prawá matka*, *oprawdová/prawá ctnost*, tj. „takový/taková, jaký/jaká je“, a zároveň „takový/taková, jaký/jaká má být“.

Podíváme-li se na vztah náboženství a folkloru z historické perspektivy, lze říci, že v případě polské lidové kultury, tak jak ji známe z etnografických zkoumání (v poslední době zvláště od L. Stommy a R. Tomického), je jejich vzájemné působení značně dynamické. Polská lidová zbožnost má kořeny hluboko v slovanské pohanské minulosti, ale současně je otevřena i vlivům novějším, spojeným s příchodem křesťanství. Analýzy W. I. Thomase a F. Znanieckého (1918–1920/1976) ukázaly nábožensko-magické postoje polského venkovana jako mnohvrstevnatý systém otevřený změnám, který zahrnuje:

1. starou pohanskou „víru v obecnou oživenost přírodních jevů“ bez rozlišování náboženství a magie, zato však se základní myšlenkou „solidarity života v přírodě“;
2. „víru ve svět duchů, kteří člověku dílem prospívají a dílem škodí a nejsou závislí na kulturních fenoménech“;
3. víru v dobré a zlé duchy, s nimiž lze vstoupit do kontaktu prostřednictvím obřadů a magie;
4. křesťanský „mysticismus, úsilí o sebezdokonalení a spásu“ prostřednictvím zvláštního kontaktu s osobním Bohem.

Do archaického přírodně-náboženského modelu byly tedy asimilovány pojmy a představy křesťanské. Christianizace folkloru částečně odpovídá i folklorizaci křesťanství.

Od jisté doby v Polsku funguje pojem „náboženského folkloru“. Jde o specifický fenomén, jež představují např. koledy a postní písně, písně o svatých, jesličkové hry, modlitby, apokryfní příběhy apod. Tento pojem se opírá zejména o tematické kritérium a o kritéria situační a intencionální. Často se bere v úvahu i užívaná slovní zásoba či výběr formy. To jsou však elementy, které tvoří pouze povrchovou, resp. „emblematickou“ vrstvu textů. Tyto determinanty náboženskosti jsou exponovány zejména v psané venkovské poezii, vydávané diecézními nakladatelstvími obvykle jako sborníky z básnických soutěží. Paradoxně jde však toto bohatství vnějších znaků náboženskosti často ruku v ruce se ztrátou toho, co badatelé nazývají „sakračním viděním světa a člověka“ (Sawicki 1978, s. 21).

Zavedení pojmu „náboženský folklor“ přirozeně předpokládá, že celý zbytek folkloru se chápe jako nenáboženský, tedy světský. Problematičnost takového pohledu vidíme nejlépe na příkladu vánočního folkloru: na jednu stranu by se do něj počítaly

herodovské scény, už odedávna silně laicizované, ale na druhou stranu bychom byli nuceni chápat jako „světskou“ třeba novoroční blahopřejnou koledu, o níž však už v nejstarším zápisu z r. 1543 čteme, že je to „písnička, kterou milý Bůh skládal“.

Poetiku *sacrum* tedy chápeme jako soubor výrazových prostředků, které jsou podřízeny ideji *sacrum*, tzn. těch, které jsou v rovině textu jejími exponenty. Odkazujeme zde na sémiotickou a axiologickou koncepci stylu, která byla představena jinde (Bartmiński 1990, s. 78–98).

Poetiku *sacrum* konstituují tyto elementy:

- autonomní role slova,
- vyjadřování prostřednictvím formulí,
- opakování,
- paralelismus,
- symboličnost,
- specifická koncepce času a prostoru,
- dialog s kosmem.

AUTONOMNÍ ROLE SLOVA

Role slova se v náboženství a ve folkloru nevyčerpává fungováním v komunikaci o věcech; naopak, slovo samo je autonomní hodnotou, je neoddělitelným atributem věci a nemůže být svévolně změněno. Není v něm nic nahodilého. Obsahuje jistotu pravdy o světě i o člověku. Jeho vyslovování představuje celý rituál s bohatým mytologickým zázemím, a zaručuje tak člověku účinnou účast. Působení prostřednictvím slova a působení prostřednictvím gesta jsou přitom vzájemně rovnocenné, jak v lidovém léčitelství (kde má zaříkání či odčarování nemoci podobnou podstatu), tak i v obřadech. V jazyce náboženství fungují slova-symboly „v aktech kultu, zvláště v rituálu (...) jako určitá relé předávající energie, které pocházejí z jiného světa“ (Kořakowski 1991, s. 53). Tento jazyk nemůže být zastoupen žádným jiným jazykem ani nemůže být do žádného jiného jazyka přeložen. Je svébytný v oblasti výrazů, skladby i pravidel interpretace – podobně jako má svou osobitost i svět mýtu ve vztahu ke světu fyzickému. Např. pokusy převést křesťanskou formuli předpodstatnění *Hoc est enim corpus meum* do roviny aristotelské či jakékoli jiné logiky se nezdařily, všechny totiž „vedly k úplnému odstranění náboženského smyslu z jazyka *sacrum*“ (Kořakowski 1991, s. 55).

Podobně neredukovatelný a svébytný je i jazyk magie, jak doložil zejména Bronisław Malinowski (1978). Doplníme, že nepřeložitelný je také jazyk poezie, který je ze sakrálního a magického jazyka odvozen. Jazyk magie je v případě folkloru funkčně, sémanticky i formálně odlišný od běžného jazyka. Formuje se v těsném svazku s hudbou, je rytmizovaný a estetizovaný (podrobněji Bartmiński 1993, i zde na s. 45n).

VYJADŘOVÁNÍ PROSTŘEDNICTVÍM FORMULÍ

Texty folkloru jsou na rozdíl od běžných kolokviálních textů reprodukovány z paměti, netvoří se *ad hoc* v procesu promluvy. Operují ustálenými výrazovými prostředky, formulemi, a obecně vzato jazykovými klišé, která jsou ustálena z hlediska sémantického, syntaktického i lexikálního. Nejsilněji jsou stabilizovány začátky textů, u písní refrény a u pohádek začátky odstavců nebo jejich zakončení, avšak zásada stálosti a opakovosti výrazových prostředků je všeobecně platná, jak ukázalo bádání „formulistů“ ze školy Parryho a Lorda: *Byl jednou jeden...*, *Stala se nám novina...*, *A žili šťastně až do smrti*. Hotová jazyková schémata při mluvení o určitých situacích i lexikálně-syntaktické formule slouží k výstavbě celých textů či jejich fragmentů, např. v příslovích: *kdo... ten, kolik... tolik, jak... tak* apod. Kromě toho, že formule usnadňují tvorbu a reprodukci textů i jejich rozpoznávání a porozumění, jsou zároveň též nástrojem typizace při vnímání a chápání reality; evokují svět, který je mluvčímu i recipientovi společný. Světonázorové zázemí těchto formulí představuje soubor kolektivních, nikoli individuálních hodnot.

OPAKOVÁNÍ

Stylovou dominantou folkloru je opakování. Jeho doménou jsou obřadní žánry, magická poezie a pohádky.

*Siadaj, siadaj, moje kochanie!
Nie pomože twoje płakanie,
Płakanie nic nie pomože,
sztery konie stojo w wozie,
a ty siadać masz.*

Sedej, sedej, moje potěšení,
nic ti nepomůže slzí ronění,
ronění nic nepomůže,
čtyři koně jsou ve voze,
místo k sezení.

Nejobecněji je funkce opakování spjata se zaměřením celé lidové kultury, jak lze říci s odkazem na typologii kultur Jurije Lotmana; nejde v ní o hledání novosti a originality, ale o intenzivní prožitky téhož, o sebeidentifikaci s ideálním vzorcem. Opakování strof, veršů či výrazů je, tak jako v citované svatební písni, polyfunkční. Pomiňme nyní jeho konkrétnější funkce, jako je rytmizace textu, zajištění jeho koherence, signalizace hranic jednotlivých segmentů či funkce podat informaci o dlouhém trvání události. Kromě toho totiž opakování též zpomaluje či zadržuje tok promluvy, a speci-

ficky tak vytváří čas obřadu, mytické „věčné teď“. Výrazně také vybraný prvek textu identifikuje a posouvá do polohy, která je charakteristická pro slavení a hru.

V kontextu sakralizace plní důležitou roli morfémové a sémantické opakování v lidových tautologiích typu *mladý mládenec, tancovaadlo tancuje, kukačka kuká* či *visí, visí visatec*. Takovéto konstrukce situují objekty do ideálního světa, kde se každá věc shoduje se svou podstatou a koná to, co k ní zákonitě patří.

PARALELISMUS

Sémantickou variantou opakování je paralelismus. Vypovídá o podstatné podobnosti (resp. až identičnosti) zmiňovaných předmětů a jevů, která je skryta v jejich zdánlivé jinakosti. Filozofickým základem paralelismu je zákon jednoty života v kosmu a cítění mystické provázanosti člověka se světem přírody, která ho obklopuje. Podobnost se týká na jedné straně přírodních dějů, na druhé straně událostí odehrávajících se v lidském světě: *ořeší šumí* – dívka pláče, *slunce jde po nebi nahoru* – nevěsta jede na svatbu ap., a také určitých objektů a situací: *lípa a javor hoří* – dívka a chlapec planou láskou, *kácejí kalinu* – pomlouvají dívčinu apod. Základem může být určitý typ znalostí o světě, běžné povědomí či víra, např. v lidové erotice je žena spojována se zemí, dívka se stromem, Panna Marie se sluncem apod.:

*Była tu lipka, już ju ścieli,
Było tu dziewczę, już go wzięli.*

Byla tu lipka, už ji stali,
bylo tu děvče, už ho vzali.

*W niedziele rano słońeczko wschodzi,
Najświętsza Panna po niebie chodzi,
Swojego Synaczka za rączkę wodzi.*

V neděli ráno sluníčko vychází,
Panna Maria nebem se prochází
a svého synáčka za ruku provází.

SYMBOLIKA

Vývoj lidového paralelismu může směřovat až k redukci jednoho členu paralely a k postupnému zformování svébytného symbolického (resp. paralelicko-symbolického) kódu.

Symbol, který se pokládá za základní prostředek jazyka spojeného s posvátným (*sacrum*), spojuje konkrétní představu s představou ideální, a dává tak obrazům jistou významovou hloubku; „vychází z myšlenky celkovosti světa, která se projevuje v plnosti kosmického i lidského univerza“ (jak píše M. Bachtin). Jeho interpretace vyžaduje rozsáhlejší kontext, propojení s celým systémem opozic, v nichž se ukazuje uspořádanost světa kultury (tak jak to dělají C. Lévi-Strauss, V. Ivanov a V. Toporov, L. Stomma nebo N. I. Tolstoj); interpretace přitom nikdy nemůže být konečná a definitivní. Kalina, lípa nebo zelená louka fungují jako symboly dívky; javor, dub či holub jako symboly milého; strom je symbolem světa; zlato symbolem štěstí a svatosti; slunce symbolem božství a pravdy atd. Tato symbolika se opírá o určité relativně pravidelné řady mytologizovaných ekvivalencí. Pro symbol je však zároveň typické, že si vždy ponechává jistý prostor nedourčenosti.

V postupujícím procesu desakralizace lidového světa ustupuje do pozadí významnost opakování, paralely i symbolu jako základních rysů folkloru. Dochází k prozaizaci poetického jazyka a staré paralelicko-symbolické konvence se rozvolňují.

KONCEPCE ČASU A PROSTORU

„Pro náboženského člověka,“ potvrzuje Eliade, „není prostor stejnorodý. (...) Existuje v něm sféra posvátná – a tedy mocná a důležitá, a vedle ní další sféry, neposvěcené, a tedy zbavené struktury a konsistence, jedním slovem amorfní. (...) Tím, že se *sacrum* projevuje, ontologicky ustavuje svět. V prostoru, který je stejnorodý a nekonečný, nesmírný, v němž člověk nemá žádnou oporu, kde se nedá mluvit o žádné orientaci, objevuje hierofanie absolutní, stálý bod, střed“ (Eliade 1970, s. 61–62).

Podobně jako prostor, ani čas není pro náboženského člověka ničím homogenním a plynulým. Jsou tu intervaly sakrálního času – čas sváteční (to se týká především pravidelně se opakujících svátků); na druhé straně je zde čas světský, tedy čas ve svém obvyklém trvání, do nějž se vpisují děje zbavené náboženského významu. Mezi těmito dvěma druhy času někdy ovšem dochází k momentům, kdy je plynulost přerušena; za pomoci obřadů však může náboženský člověk přejít bezpečně z obvykle trvajících času k času sakrálnímu. (...) Posvátný čas je ze své přirozenosti zvrtný, v tom smyslu, že jde v podstatě o zpřítomněný čas mytický. Každý náboženský svátek a každá liturgická doba se zakládá na reaktualizaci nějaké sakrální události, která se udála v mytické minulosti, *na počátku* (Eliade 1970, s. 97).

Poetickým prostředkem, který slouží realizaci takovéto koncepce času ve folklorních textech, je opakování, pokládané za stylistickou dominantu lidových textů vůbec (Bartmiński 1983).

ROZHOVORY SE SVĚTEM

Apostrofy slunce a měsíce, rozhovory s přírodou, zvířaty a stromy či invokace Boha se opakují v magických a sakrálních textech velmi často.

Vítání slunce:

*Witam cię, słońce, na dzień dzisiejszy,
żebym mógł tyn dzień szczęśliwie przepracować!*¹

Vítám tě, slunce, v dnešní den,
dej, ať můžu po celý den šťastně pracovat!

Vítání měsíce v novu:

*Miesiączku nowy,
bądźże mi wesoły,
Tobie wieniec, korona,
a mnie zdrowie, obrona.*²

Měsíčku nový,
buď ty mi veselý,
tobě věnec, koruna,
a mně zdraví, ochrana.

Verše k zemi:

*O grudko mojej ziemi,
o relikwio święta!
Jakaś siła nas razem łączy niepojęta!
Ty czujesz w mojej dłoni,
jak krąży krew moja.
Ta krew, co we mnie tętni
to przecież krew Twoja.*³

Ó hrudko země mé,
relikvie svatá!
Jaká nás to k sobě poutá síla nepojatá!
Ty cítíš, jak mou dlaní

1 Zápis z Poznańska kolem roku 1930 (Moszyński 1939, s. 441).

2 Zápis ze Zamchu, od Stanisławy Gierczakové, Etnolingwistyka 2, 1989, s. 112.

3 Paulina Holyszowa, *O grudko mojej ziemi*, Warszawa 1976, s. 9.

koluje krev má,
ta krev, co ve mně tepe,
je přece i krev tvá!

Modlitba zapsaná v roce 1984, kterou pronášela obyvatelka Gorajce při zapalování ohně:

*Witoj, gościu požądany,
Jezusieńku nasz kochany.
Witamy Pana naszego
i światłość Jego.⁴*

Vítej, hoste vyžádaný,
Ježíšku náš milovaný.
Vítáme Pána našeho,
a světlost jeho!

Díky takovýmto apostrofám nabývá text dialogického charakteru. Adresát je tu prezentován jako osobní partner, přisuzují se mu stejné vlastnosti, jaké má i sám mluvčí. Tento prostředek spoluutváří obraz světa jako složitého celku, který uvnitř sebe a sám se sebou komunikuje. Člověk rozmlouvá se světem, a tím se do něj začleňuje jako jeho integrální součást, která je spojena s celkem světa tajemným, mystickým poutem.

---

4 Zápis od Anny Wójczikové z Gorajce, Etnolingwistika 2, 1989, s. 133.

BIBLIOGRAFIE

- Abramowicz, Maciej (1983): Formuła oralna a świat wartości, *Literatura Ludowa* 6, s. 21–29.
- Abramowicz, Maciej – Bartmiński, Jerzy – Bielińska-Gardziel, Iwona (ed.) (2012): *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*, 1. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Adamowski, Jan (1994): Zestawienia typu „srebro-złoto“, „ojciec-matka“ w polskiej pieśni ludowej. *Z polskich studiów slawistycznych*, sv. 5, Warszawa, s. 343–350.
- Adamowski, Jan (1999): *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Adamowski, Jan – Niebrzegowska, Stanisława (1999): Sylwetka naukowa profesora Jerzego Bartmińskiego. In Adamowski, J. – Niebrzegowska, S. (ed.), *W zwierciadle języka i kultury*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 10–20.
- Adjukiewicz, Kazimierz (1965): *Logika pragmatyczna*. Warszawa: PWN.
- Allport, Gordon W. (1958): *The Nature of Prejudice*. New York: Doubleday Anchor Books.
- Anusiewicz, Janusz (1995): *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Apresjan, Jurij D. (1972): Definiowanie znaczeń leksykalnych jako zagadnienie semantyki teoretycznej. In Wierzbicka, A. (ed.), *Semantyka i słownik*, Wrocław: ZNiO, s. 39–75.
- Apresjan, Jurij D. (1982): *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Wrocław: ZNiO.
- Apresjan, Jurij D. (1994): Naiwny obraz świata a leksykografia, *Etnolingwistyka* 6, s. 5–12.
- Apresjan Jurij D. (1995): Obraz čeloveka po dannym jazyka: popytka sistemnogo opisanija. *Voprosy jazykoznanija*, 1, s. 37–67.
- Arutjunova, Nina D. (ed.) (1994): *Ponjatije sud'by v kontekste raznych kul'tur*. Moskwa: Nauka.
- Arutjunova, Nina D. (ed.) (1999): *Obraz čeloveka v kul'ture i jazyke*, Moskwa: Indrik.
- Arutjunova, Nina D. – Janko, Tatjana E. (ed.) (1997): *Jazyk i vremja*, Moskwa: Indrik.
- Bartmiński, Jerzy (1973): *O języku folkloru*. Wrocław: ZNiO.
- Bartmiński, Jerzy (1974): Jaś koniki poił. Uwagi o stylu erotyku ludowego, *Teksty* 2, s. 11–24.
- Bartmiński, Jerzy (1978): *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy (1981): Dictionnaire ethno-linguistique polonais. In Dzeichcińska, H. (ed.), *Literary Studies in Poland*, VIII, Folklore. Wrocław, s. 157–172.
- Bartmiński, Jerzy (1983): O rytualnej funkcji powtórzenia w folklorze. Przyczynek do poetyki sacrum. In Gotfryd, J. – Jasińska-Wojtkowska, M. – Sawicki, S. (ed.), *Sacrum w literaturze*. Lublin: TN KUL, s. 257–266.
- Bartmiński, Jerzy (1984): Definicja leksykograficzna a opis języka. In Polański, K. (ed.), *Słownictwo w opisie języka*, Katowice: UŚ, s. 9–21.

- Bartmiński, Jerzy (1985): Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. In Basaj, M. – Rytel, D. (ed.), *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej III*. Wrocław, s. 25-53.
- Bartmiński, Jerzy (1986): Czym zajmuje się etnolingwistyka, *Akcent*, 26, s. 16-22.
- Bartmiński, Jerzy (2007): Čím se zabývá etnolingvistika?, *Slovo a smysl*, IV, č. 8, s. 299-309.
- Bartmiński, Jerzy (1987): Dwie wersje tekstu pieśni ludowej: meliczna i recytacyjna, *Pamiętnik Literacki LXXVIII*, 2, s. 185-206.
- Bartmiński, Jerzy (1988a): Kryteria ilościowe w badaniu stereotypów językowych, *Biuletyn PTJ*, XLI, 2, s. 9-04.
- Bartmiński, Jerzy (1988b): Niebo się wstydzi. Wokół ludowego pojmowania ładu świata. In Graszewicz, M. – Kolbuszewski, J. (ed.), *Kultura, literatura, folklor*. Warszawa: LSW, s. 96-106.
- Bartmiński Jerzy (1989a): On Melic and Declamatory Versions of Folk Songs. In Scherr, B. – Worth, D. (ed.), *Russian Verse Theory. Proceedings of the 1987 Conference at UCLA*. Ohio: Columbus, s. 57-80.
- Bartmiński, Jerzy (1989b): La collection dans la structure thematique du texte oral. Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego. In Adamowicz, M. – Bartmiński, J. (ed.), *Tekst ustny – texte oral. Materiały z międzynarodowej konferencji w UMCS w Lublinie*, 15.-17. września 1986. Wrocław, s. 77-102.
- Bartmiński, Jerzy (ed.) (1990): *Folklor – język – poetyka*. Wrocław: Ossolineum.
- Bartmiński, Jerzy (1991): „Prawica“ – „lewica“. Sposoby profilowania pojęć. *Poradnik językowy* 5-6, s. 160-166.
- Bartmiński, Jerzy (1992): Nikita I. Tolstoj i założenia etnolingwistyki historycznej, *Etnolingwistyka*, 5, s. 7-13.
- Bartmiński, Jerzy (1993): Ludowy styl artystyczny. In J. Bartmiński (ed.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku, 2, Współczesny język polski*. Wrocław: Wiedza o kulturze, s. 313-222.
- Bartmiński, Jerzy (1994): Jak zmienia się stereotyp Niemca w Polsce? *Przegląd humanistyczny* 5, s. 81-101.
- Bartmiński, Jerzy (1995a): Parties européennes, grandes et petites. In Masłowski, M. (ed.), *Identité(s) de l'Europe Centrale*. Paris: Inst. d'Études Slaves, s. 55-64.
- Bartmiński, Jerzy (1995b): Wie ändert sich das Stereotyp des Deutschen in Polen, *Zeitschrift für Empirische Textologie* 2, Trier, s. 18-29.
- Bartmiński, Jerzy (2000): Izmenenija jazykovej kartiny mira poljakov. In Zybatow, L. N. (ed.), *Sprachwandel in der Slavia. Die slavischen Sprachen an der Schwelle zum 21. Jahrhundert. Ein Internationales Handbuch*. Teil 1, Peter Lang, s. 481-492.
- Bartmiński, Jerzy (2002): Lubelska etnolingwistyka. *Analecta Studia i Materiały z Dziejów Nauki* 1-2, s. 29-42.
- Bartmiński, Jerzy (2006): Koncepcja językowego obrazu świata w programie slawistycznych badań porównawczych. In *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 229-241.
- Bartmiński, Jerzy (2009): *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics* (ed. J. Zinken). London – Oakville: Equinox.
- Bartmiński, Jerzy (2014): *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy (ed.) (1988): *Konotacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy (ed.) (1990): *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy (ed.) (1992): *Profilowanie pojęć*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy (ed.) (1993): *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Bartmiński, Jerzy (ed.) (2003): *Język w kręgu wartości*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy – Bielińska-Gardziel, Iwona – Niebrzegowska Bartmińska, Stanisława (ed.) (2014): *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 2*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy – Bielińska-Gardziel, Iwona – Żywicka, Beata (ed.) (2015): *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów. Zeszyt 1 – DOM*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy – Boniecka, Barbara (ed.) (1998): *Tekst. Problemy teoretyczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy – Lappo, Irina – Majer-Baranowska, Urszula (2002): Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie we współczesnej polszczyźnie, *Etnolingwistyka* 14, s. 105-151.

- Bartmiński, Jerzy – Mazurkiewicz-Brzozowska, Małgorzata (ed.) (1993): *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne I*. Lublin.
- Bartmiński, Jerzy – Niebrzegowska, Stanisława (1998a): Ethnolinguistic Explorations in Lublin: Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols. Ethnolinguistics. In *Ethnology and Anthropology at the Time of Translation. Poland at the 14th Congress of the International Union of Anthropological and Ethnological Sciences* (ed. K. Kaniowska, D. Markowska). Łódź, s. 135–137.
- Bartmiński, Jerzy – Niebrzegowska, Stanisława (1998b): Profile a podmiotowa interpretacja świata. In Bartmiński, J. – Tokarski, R. (ed.), *Profile w języku i w tekście*. Lublin: UMCS, s. 211–225
- Bartmiński, Jerzy – Niebrzegowska, Stanisława (2007): Profily a subjektová interpretace textu, *Slovo a smysl*, IV, č. 8, s. 310–321.
- Bartmiński, Jerzy – Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława (2004): Dynamika kategorii punktu widzenia w języku, tekście i dyskursie. In Bartmiński, J. – Niebrzegowska-Bartmińska, S., Nycz, R. (ed.), *Punkt widzenia w języku, tekście i dyskursie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 321–358.
- Bartmiński, Jerzy – Sandomirskaja, Irina – Telija, Veronika (1998): Ojczyzna w polskim i rosyjskim językowym obrazie świata. In *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria IX. Warszawa: Językoznawstwo, s. 21–29.
- Bartmiński, Jerzy – Tokarski, Ryszard (ed.) (1993): *O definicjach i definowaniu*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy – Tokarski, Ryszard (1993a): Definicja semantyczna: czego i dla kogo? In Bartmiński, J. – Tokarski, R. (ed.), *O definicjach i definowaniu*. Lublin: UMCS, s. 47–61.
- Bartmiński, Jerzy – Tokarski, Ryszard (ed.) (1998): *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartoszyński, Kazimierz (1971): Zagadnienie komunikacji literackiej w utworach narracyjnych. In Sławiński, J. (ed.), *Problemy socjologii literatury*, Wrocław: ZNiO, s. 127–148.
- Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolingwistycznego do roku 2008* (zprac. Maksymiuk-Pacek, Beata – Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława). Lublin: Polihymnia, 2008.
- Bielińska-Gardziel, Iwona – Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława – Joanna Szadura (ed.) (2014): *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów, 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bierwisch, Manfred (1969): Strukturelle Semantik, *Deutsch als Fremdsprache* 2, 66–74.
- Bogatyrev, Petr – Jakobson, Roman (1929): Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens. In *Donum Natalicum Schrijnen*. Nijmenger–Utrecht.
- Bogatyrev, Peter G. – Jakobson, Roman (1971): Folklor jako zvláštní forma tvorby. In Bogatyrev, Petr, *Souvislosti tvorby*. Praha, s. 36–47.
- Bogatyrev, Petr (1973): Jazyk folklora, *Voprosy jazykoznanija*, 5, s. 106–116.
- Bogucka, Teresa (1990): Przeciętny obywatel, *Gazeta Wyborcza*, č. 127.
- Bogusławski, Andrzej (1994): *Sprawy słowa*. Warszawa: Veda.
- Boguta, Agnieszka (2010): *Bibliografia analityczna „czerwonwj serii“ (1981–2008, tomy 1–25)*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Boni, Michał – Godlewski, Grzegorz – Mencwel, Andrzej (ed.) (1993): *Wiedza o kulturze, II, Słowo w kulturze. Zagadnienia i wybór tekstów*. Warszawa.
- Burszta Wojciech (1986): *Język a kultura w myśli etnologicznej*. Warszawa: PTL.
- Bussmann, Hadumod (1990): *Lexicon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Bystroń, Jan s. (1921): *Artyzm pieśni ludowej*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Bystroń, Jan s. (1935): Niemcy w tradycji popularnej. In *Megalomania narodowa*, Warszawa: Rój.
- Civjan, Tatjana (1990): *Lingvističeskije osnovy balkanskoj modeli mira*. Moskwa: Nauka.
- Cocchiara, Giuseppe (1971): *Dzieje folklorystyki w Europie*. Warszawa: PIW.
- Coşeriu, Eugen (1988): *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft*. Tübingen: Francke Verlag.
- Cywiński, Bogdan (1984): *Doświadczenie polskie*. Paris: Editions Spotkania.
- Čistov, Kiril V. (1978): Poetika slavjanskogo fol'klornogo teksta. Kommunikativnyj aspekt. In *Istorija, kul'tura, etnografija i fol'klor slavjanskich narodov. VIII meždunarodnyj s'jezd slavistov. Doklady sovet-skoj delegacii*. Moskva.
- Doroszewski, Witold (ed.) (1958–1969): *Słownik języka polskiego PAN*, 1–11, Warszawa: PWN.

- Duszak, Anna (ed.) (2003): *Pojęcie gniewu w różnych językach i kulturach*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Eliade, Mircea (1970, 1974): *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*. Warszawa: PIW.
- Etnolingwistyka*, 1988–2015, 1–27, Lublin.
- Etnolingwistyka. Bibliografia adnotowana 1988–2008* (zprac. Łukasz Tomczak), ed. Bartmiński, J. – Waśnuta, S. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2010.
- Fillmore, Charles (1985): *Frames and the semantics of understanding*, *Quaderni di Semantica* 6, 2, s. 222–254.
- Gajda, Stanisław (ed.) (2000): *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Gieysztor, Aleksander (1982): *Mitologia Słowian*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Głaz, Adam – Danaher, David D. – Łozowski, Przemysław (ed.) (2013): *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*. London: Versita.
- Głowiński, Michał (1990): *Marcowe gadanie*, *Tygodnik Powszechny* 53, s. 6.
- Golovanova, Anastasija V. (2002): *Cennosti i ocenki v jazykovom otrazhenii (na materiale ruskogo i pol'skogo jazykov)*. Perm. Strojopis.
- Góra, Aleksandr (1997): *Simvolika životnych v slavjanskoj narodnoj tradicii*. Moskva: Indrik.
- Gostkowski, Zygmunt (1959): *Teoria stereotypu i poglądy na opinię publiczną Waltera Lippmanna*, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* 5, s. 39–84.
- Grabias, Stanisław (1994): *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Grochowski, Maciej (1975): *Środek czynności w strukturze zdania*. Wrocław: ZNiO.
- Grochowski, Maciej (1993): *Konwencje semantyczne a definowanie wyrażen językowych*. Warszawa: PWN.
- Grzegorzczkova, Renata (1991): *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*. In Bartmiński, J. – Grzegorzczkova, R. (ed.), *Język i kultura, 4, Funkcje języka i wypowiedzi*. Wrocław, s. 11–28.
- Grzegorzczkova, Renata (1995): *Die Lubliner anthropologisch-kulturelle und kognitive Sprachwissenschaft der letzten Jahrzehnte*. In *Convivium. Germanisches Jahrbuch, Polen*. Bonn: Deutscher Akademischer Austauschdienst, s. 153–179.
- Grzegorzczkova, Renata – Pajdzińska, Anna (ed.) (1996): *Językowa kategoryzacja świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Grzegorzczkova, Renata – Waszakowa Krystyna (ed) (2000, 2003): *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne*. I, II. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Helbig, Gerhard (1982): *Dzieje językoznawstwa nowożytnego*. Wrocław: ZNiO.
- Holý, Dušan (1973): *Variacní postupy v lidové písni a jejich poměřování*. In Beneš, B. (ed.), *O životě písně v lidové tradici*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 15–43.
- Hymes, Dell D. (ed.) (1964): *Language in Culture and Society. A Reader in Linguistics and Anthropology*. New York: Harper & Row.
- Chałasiński, Józef (1935): *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kolonija” na Górnym Śląsku*. Warszawa: Dom Książki Polskiej.
- Chlebda, Wojciech (2002): *Polak przed mentalną mapą świata*, *Etnolingwistyka* 14, s. 9–26.
- Chlebda, Wojciech (2013): *Can Polish Ethnolinguistics Become a Philological Keystone of the Humanities?* In Głaz, A. – Danaher, D. S. – Łozowski, P. (ed.), *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*. London: Versita, s. 25–40.
- Chrolenko, Aleksandr T. (2000): *Etnolingvistika: Ponjatija, problemy, metody*. Moskva: SF AGPI.
- ISJP (2000): *Bañko, Mirosław (ed.), Inny słownik języka polskiego*, 1–2. Warszawa: PWN.
- Ivanov, Vjačeslav V. – Gamkrelidze, Tamaz V. (1984): *Indoeuropejskij jazyk i indoeuropejcy*, Tbilisi: Izdatel'stvo Tbilisskogo Universiteta.
- Ivanov, Vjačeslav V. – Toporov, Vladimir N. (1965): *Slavjanskije jazykovyje modelirujuščije semiotičeskie sistemy*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
- Ivanov, Vjačeslav V. – Toporov, Vladimir N. (1974): *Issledovanija v oblasti slavjanskich drevnostej*. Moskva: Nauka.
- Jakobson, Roman (1962): *O sootnošenii meždú pesennoj i razgovornoj narodnoj reč'ju*, *Voprosy jazykoznania*, 3, s. 87–92.

- Jakobson, Roman (1960): Poetyka w świetle językoznawstwa, *Pamiętnik Literacki*, 2, s. 431-473.
- Jespersen, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- Język a kultura (1988-2012). Seria wydawnicza. 1-23, Wrocław. Dostępne na www.lingwistyka.uni.wroc.pl/jk.
- Jordanskaja, Lidia – Melčuk, Igor (1980): Konnotacja v lingvističeskoj semantike. *Wiener Slawistischer Almanach*, 6. Polski překlad in *Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii*. In Bartmiński, J. (ed.): *Konotacja*. Lublin 1988, s. 9-34.
- Judin, Aleksy (1998): Etnolingwistyka. In *Encyklopedia kultury. XX. vek*. Sankt-Peterburg: Univ. Kniga, s. 408-411.
- Judin, Aleksy (2004): Koncept nezavisimosti v russkom i ukrainskom jazykach: nacional'nyje točki zrenija. In Bartmiński, J. – Niebrzegowska-Bartmińska, s. – Nycz, R. (ed.), *Punkt widzenia w języku i kulturze*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 79-102.
- Kapiszewski, Andrzej (1978): *Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia*. Wrocław: ZNiO.
- Kardela, Henryk (1987): Tak zwana gramatyka kognitywna a problem stereotypu. *Etnolingwistyka* 1, s. 35-46.
- Kardela, Henryk (1990): Ogdena i Richardsa trójkątem uzupełniony, czyli co bada gramatyka kognitywna. In Bartmiński, J. (ed.), *Językowy obraz świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS. 2. wyd. 1999, s. 15-40.
- Karpiński, Jakub (1985): *Polska, komunizm, opozycja*. Słownik, London.
- Kiewska-Trembecka, Marta (1984): Etnolingwistyczna koncepcja języka Bronisława Malinowskiego, *Przegląd Humanistyczny* XXVIII, 230-231, s. 71-80.
- Kępiński, Andrzej (1990): *Lach i Moskale. Z dziejów stereotypu*. Warszawa – Kraków: PWN.
- Kępiński, Andrzej (1995): The Origins and function of the negative stereotype of Russia and the Russians. In Walas, T. (ed.), *Stereotypes and Nations*. Kraków: Międzynarodowe Centrum kultury, s. 153-157.
- Kisielewski, Stefan (1983): *Bez cenzury*. Warszawa: Wydawnictwo CDN.
- Klímová, Dagmar (1975): Jerzy Bartmiński: O języku folkloru. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej, sv. XXXII. Ossolineum 1973 (recenze). *Český lid*, 62, 4, s. 244-245).
- Kłoskowska, Antonina (1961): Wyobrazenia i postawy etniczne dzieci szkół opolskich, *Przegląd Socjologiczny* 2, s. 64-86.
- Kłoskowska, Antonina (1969): *Z historii i socjologii kultury*. Warszawa: PWN.
- Kłoskowska, Antonina (1991): Kultura. In *Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze, Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Wrocław.
- Koj, Leon (1969): On defining meaning families. *Studia Logica* XXV, s. 141-150.
- Kołakowski, Leszek (1990): Z lewa, z prawa. *Gazeta Wyborcza*, č. 174.
- Kołakowski, Leszek (1991): O wypowiedzianiu niewypowiedzianego. Język i sacrum. In Bartmiński, J. – Grzegorzczakowa, R. (ed.), *Język i kultura, 4, Funkcje języka i wypowiedzi*. Wrocław, s. 53-63.
- Kopečný, František (1981): *Základní všeslovanská slovní zásoba*. Praha: Academia.
- Kozyr-Kowalski, Stanisław (1962): Stereotypy religijne uczniów szkół średnich Ostrowa Wielkopolskiego, *Euhemer* 3.
- Kratochvíl, Zdeněk (1995): *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann & synové.
- Krzyżanowski, Julian (1969-1972): *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich* Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kurcz, Ida (1987): *Język a reprezentacja świata w umyśle*. Warszawa: PWN.
- Kurcz, Ida (1994): *Zmienność i nieuchronność stereotypów*. Warszawa: Instytut psychologii PAN.
- Kurkowska, Halina – Skorupka, Stanisław (1959): *Stylistyka polska: zarys*. Warszawa: PWN.
- Kuroń, Jacek (1990): *Wiara i wino. Do i od komunizmu*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza.
- Kwilecki, Andrzej (1977): Niemcy w oczach Polaków po r. 1945, *Odra* 11, s. 29-35.
- Lakoff, George (1982): Classifiers as a Reflection of Mind. In C. Craig (ed.), *Noun Classes and Categorization*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 13-51.
- Lakoff, George (1987): *Women, fire and dangerous things*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, George (2006): *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. Praha: Triáda.
- Lambert, W. E. – Klineberg, O. – Pilote, A. (1959): Study of Origin and Development of National Stereotypes, *International Social Science Journal* 2.

- Langacker, Ronald (1987): *Foundantion of Cognitive Grammar*, 1. Stanford: Stanford University Press.
- Lappo, Irina (2002): Profilowanie stereotypu Rosjanina w polskim kręgu językowo-kulturowym, *Etnolingwistyka* 14, s. 153–174.
- Lazari-Pawlowska, Ija (1958): O pojęciu typologicznym w humanistyce, *Studia Filozoficzne* 4, s. 30–53.
- Lehr-Spławiński Tadeusz (1935): *Język polski jako zwierciadło kultury*. Poznań: Wydawnictwa Awangardy Państwa Narodowego.
- Levkijevskaja, Jelena (2002): *Slavjanskij obereg*. Moskwa: Indrik.
- Lewicki, Andrzej Maria (1976): *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego*. Katowice: UŚ.
- Lewicki, Andrzej Maria – Tokarski, Ryszard (ed.) (1995): *Kreowanie świata w tekstach*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Lippmann, Walter (1922): *Public Opinion*. New York: The Macmillan Company.
- Łobodzińska, Barbara (1966): Stereotyp osobowości artysty w percepcji odbiorcy, *Studia Socjologiczne* 2.
- Lord, Albert (1960): *The Singer of Tales*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lord, Albert (ed.) (1953–1954): *Serbo-croatian heroic songs collected by M. Parry* 1, 2. Cambridge – Belgrad: Harvard University Press – Serbian Academy of Sciences.
- Łozowski, Przemysław (1999): Panchronia, czyli językoznawstwo bez synchronii. In Pajdzińska, A. – Krzyżanowski, P. (ed.), *Przeszłość w językowym obrazie świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 25–50.
- Łozowski, Przemysław (2014): Język a kultura w programie etnolingwistyki kognitywnej Jerzego Bartmińskiego. Między Sapirem a Malinowskim, *Etnolingwistyka* 26, s. 155–176.
- Lyons, John (1984): *Semantyka I*. Warszawa: PWN.
- Maćkiewicz, Jolanta (1999): *Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Magnusiewski, Józef (1983): O stereotypie Polaka w świadomości bułgarskiej XIX wieku. In *Tropami folkloru i literatury*. Warszawa, s. 252–265.
- Majer-Baranowska (1988): Z historii użycia terminu konotacja. In Bartmiński, J. (ed.), *Konotacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 185–202.
- Malinowski, Bronisław (1987): *Ogrody koralowe i ich magia. Język magii i ogrodnictwa. (The Language of Magic and Gardening, 1935.)* In *Dzieła*, 5. Warszawa: PWN.
- Marczewska, Marzena (2002): *Drzewa w języku i w kulturze*. Kielce: Wydawnictwa Akademii Świętokrzyskiej.
- Mazurkiewicz, Małgorzata (1990): Dwa spojrzenia na pracę. Perspektywa interpretacyjna a znaczenie słowa. In *Językowy obraz świata*. Lublin: UMCS, s. 129–146.
- Mistrík, Jozef (1968): Z kvantitatívneho výzkumu slovenskej ľudovej piesne, *Slavica Slovaca* 3, s. 241–245.
- Mitosek, Zofia (1974): *Literatura i stereotypy*. Wrocław: ZNiO.
- Mokrzycki, Edmund (ed.) (1984): *Kryzys i schizma. Antyscjentystyczne tendencje w socjologii współczesnej* 1–2. Warszawa: PIW.
- Monczka-Ciechomska, Magda (1992): Mit kobiety w polskiej literaturze. In Walczewska, s. (ed.), *Głos mają kobiety*. Kraków: Convivum.
- Moszyński, Kazimierz (1934 – 1936): *Atlas kultury ludowej w Polsce* 1–3. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Moszyński, Kazimierz (1934, 1939): *Kultura ludowa Słowian* 1, 2. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Moszyński, Kazimierz (1957): *Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego*. Wrocław: ZNiO.
- Muszyński, Zbysław (1982): *Zależność znaczenia od koncepcji świata. Problem podmiotowej relatywizacji znaczenia.* (Nepublikovaná doktorská práce.) Lublin.
- Nepop-Ajdaczyć, Lidia (2007): *Polska etnolingwistyka kognitywna. Pomoc dydaktyczna*. Kijów: Centrum wydawnictwo-poligraficzne Uniwersytet Kijowski.
- Niebrzegowska, Stanisława (1990): Gwiazdy w ludowym językowym obrazie świata. In Bartmiński, J. (ed.), *Językowy obraz świata*. Lublin: UMCS, 147–166.
- Niebrzegowska, Stanisława (1996): *Polski sennik ludowy*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

- Niebrzegowska, Stanisława (2001): *Etnolingvistika v Lubline*. In Tokareva, I. (ed.), *Jazyk i kultura. Problemy sovremennoj etnolingvistiki*. Minsk, s. 22–28.
- Nikitina, Serafima Je. (1982): *Ustnaja narodnaja kultura kak lingvističeskij ob'jekt*. In *Izvestija AN SSSR. Serija literatury i jazyka*, 60, s. 420–429.
- Nikitina, Serafima Je. – Kukuškina, Jelena, Ju. (2000): *Dom v svadebnych pričitanijach i duchovnyh stichach. Opyt tezaurnogo opisanija*. Moskva.
- Nowakowska-Kempna Iwona (1995, 2000): *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Prolegomena*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Obreński, Józef (1936): *Problem etniczny Polesia, Sprawy narodościowe* 10, 1–2, s. 1–21.
- Obreński, Józef (1951): *The Sociology of Rising Nations, Unesco International Social Science Bulletin* 3, 2, s. 237–243.
- Olechnowicz, Ewa (1990): *Stereotypy językowe żeńskich członków rodziny w języku polskim*. (Diplomová práce.) Lublin: UMCS.
- Otto, Rudolf (1968): *Świętość*. Warszawa: Książka i wiedza.
- Otto, Rudolf (1998): *Posvátno*. Praha: Vyšehrad.
- Pacovská, Jasna (2014): James W. Underhill: *Creating Worldviews: Metaphor, Ideology and Language* (recenze). *Slovo a slovesnost* 75, 2, s. 146–151.
- Pajdzińska, Anna – Krzyżanowski, Piotr (ed.) (1999): *Przeszłość w językowym obrazie świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Panasiuk, Jolanta (1990): *Wybrane stereotypy ludzi w środowisku lubelskich studentów*. (Diplomová práce.) Lublin: UMCS.
- Pawłowski, Tadeusz (1978): *Rodziny znaczeń i ich definowanie*, *Studia Filozoficzne* 2, s. 81–99.
- Permjakov, Grigorij L. (1970): *Od pogovorki do skazki. Zametki po obščej teorii kliše*. Moskva: Nauka.
- Pisarek, Walery (1975): *Wyobrażenia o polskich stereotypach regionalnych*, *Zeszyty Prasoznawcze* 1, s. 73–78.
- Pisarek, Walery (ed.) (1999): *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych.
- Pisarkowa, Krystyna (1976): *Konotacja semantyczna nazw narodowości*, *Zeszyty Prasoznawcze* 1, s. 5–26.
- Plotnikova, Anna A. (2000): *Slovari i narodnaja kultura. Očerki slavjanskoj leksikografii*. Moskva: Institut Slavjanovedenija Rossijskoj Akademii Nauk.
- Popowska-Taborska, Halina (1990): *Językowe wykładniki opozycji swoi – obcy w procesie tworzenia etnicznej tożsamości*. In Bartmiński, J. (ed.), *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 61–68.
- Prochorova, Svetlana – Suchovickaja, Irina (1999): *Etnolingwistyka na Białorusi: lata 90. XX wieku*, *Etnolingwistyka* 11, s. 213–222.
- Propp, Vladimir J. (1928): *Morfologija skazki*. Leningrad: Akademia.
- Propp, Vladimir J. (1999): *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H&H.
- PSJP (1998). Sokol, Elżbieta (ed.): *Podręczny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Putnam, Hilary (1975): *Mind, Language and Reality. Philosophical Papers*, 2, Cambridge: Cambridge University Press.
- Puzynina, Jadwiga (1992): *Język wartości*. Warszawa: PWN.
- Puzynina, Jadwiga (1997): *Słowo, wartość, kultura*. Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Quasthoff, Uta (1973): *Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps*. Frankfurt am Main: Fischer-Athenäum Taschenbuch.
- Radenković, Ljubinko (1996): *Simbolika sveta u narodnoj magiji Južnih Slovena*. Beograd: Balkanološki Institut SANU.
- REW (1950–1958): Vasmer, Max (ed.): *Russisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Heidelberg University.
- Rogala, Stanisław (1979): *Rozumienie znaczenia konotacyjnego pojęć przez uczniów szkół średnich (na podstawie badań metodą dyferencjału semantycznego C. E. Osgooda i G. J. Suci)*. Wrocław: ZNiO.

- Roguszka, Maria (1971): Tradycyjny stereotyp kobiety wielkopolskiej, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 3.
- Romanowski, Andrzej (1989): Prawica?, *Tygodnik Powszechny* 51.
- Sajewicz, Michał (1993): Wyobrażenie „małej ojczyzny“ w białoruskojęzycznych wspólnotach wiejskich na Białostocczyźnie. In *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. Lublin: Wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, s. 127–139.
- Sapir, Edward (1978): *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje. (Culture, Language, and Personality. Selected Essays, 1949)*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Sawicka, Grażyna (ed.) (1997): *Dom w języku i w kulturze*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- Sawicki, Stefan (1978): *Z pogranicza literatury i religii: szkice*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Sawicki, Stefan (1980): Sacrum w literaturze, *Pamiętnik literacki* 3, s. 169–182.
- Sawicki, Stefan (1988): Sacrum w badaniach literackich. In Graszewicz, M. – Kolbuszewski, J. (ed.), *Kultura, literatura, folklor*. Warszawa: LSW, s. 10–16.
- SD (1995–2012): Tolstoj, Nikita I. (ed.): *Slavjanskije drevnosti*. Moskwa: Meždunarodnyje otnošenija.
- SE (2003): *Slavjanskaja etnolingvistika. Bibliografija*. Moskwa: RAN, Institut Slavjanovedenija. Otdel etnolingvistiki i folkloru.
- Serebrennikov, Boris. A. (1988): *Roľ človečeskogo faktora v jazyke. Jazyk i kartina mira*. Moskwa: Nauka.
- Schaff, Adam (1976): Język – myślenie – działanie. Język a stereotyp, *Kultura i Społeczeństwo* 3, s. 29–36.
- Schaff, Adam (1978): Stereotyp: definicja i teoria, *Kultura i Społeczeństwo* 3, s. 43–77.
- Schaff, Adam (1981): *Stereotypy a działanie ludzkie*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Siciński, Andrzej (1967): Stereotypy krajów, narodów i mężów stanu, *Kultura i Społeczeństwo* 2, Warszawa: PWN.
- SJPDor (1958–1969): Doroszewski, Witold (ed.): *Słownik języka polskiego PAN*, 1–11. Warszawa: PWN.
- SJPLinde – Linde, Samuel Bogumil (1807–1814): *Słownik języka polskiego*, 1–6. Warszawa: Wydawnictwo Gutenberg Print.
- SJPSzym (1994) – Szymczak, Mieczysław: *Słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Słownik wileński* (1861). Přístup k elektronické verzi na <http://eswil.ijp-pan.krakow.pl>
- SLSJ (1980) – Bartmiński, Jerzy (ed.): *Słownik ludowych stereotypów językowych*. Zeszyt próbny. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Sosnowski, A. – Walkowiak, J. (1979): Kierunki badań i rozważań nad stereotypami w polskiej socjologii, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2, s. 202–227.
- SSSL (1996–2012), Bartmiński, Jerzy (ed.): *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (1996, 1999, 2012, 2012). *Kosmos*, 1. Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie, 2. Ziemia, woda, podziemie, 3. Meteorologia, 4. Świat. światło, metale. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Stanosz, Barbara (1973): *Ćwiczenia z logiki*. Warszawa: PWN.
- Stomma, Ludwik (1986): *Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku*. Warszawa: LSW.
- SWJP (1996) – Dunaj, Bogusław (ed.): *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga.
- Świech, Jerzy (1977): *Okupacja a stereotypy. Studium z dziejów poezji konspiracyjnej 1939–1945*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Świech, Jerzy (1982): *Pieśń niepodległa. Model poezji konspiracyjnej 1939–1945*. Warszawa: PWN.
- Šrámková, Marta – Sirovátko, Oldřich (1972): *Textové stavební jednotky v lidové lyrické písni, Národopisné aktuality IX*, 3, s. 169–187.
- Tatarkiewicz, Władysław (1930–1931): *Pojęcie typu w architekturze, Przegląd Historii Sztuki II*, 1–2, s. 1–7.
- Thomas, William I. – Znaniecki, Florian (1918–1920/1976): *The Polish Peasant in Europe and America* 1–5. Boston: University of Illinois Press. Polski: *Chłop polski w Europie i Ameryce* 1–5, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Tokareva, Irina (2001): *Etnolingvistika i etnografija obščenijskija*. Minsk: Minskij Gosudarstvennyj Lingvističeskij Universitet.
- Tokareva, Irina (ed.) (2001): *Jazyk i kul'tura. Problemy sovremennoj etnolingvistiki*. Minsk: Minskij Gosudarstvennyj Lingvističeskij Universitet.
- Tokarski, Ryszard (1988): Konotacja jako składnik treści słowa. In Bartmiński, J. (ed.), *Konotacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 35–54.
- Tolstaja, Svetlana M. (1993a): *Etnolingvistika v Lubline, Slavjanovedenie*, s. 47–59.

- Tolstaja, Svetlana M. (1993b): Ojczyzna w ludowej tradycji słowiańskiej. In J. Bartmiński (ed.), *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, s. 17–22.
- Tolstaja Svetlana M. (ed.) (2002): *Priznakovoje prostranstvo kul'tury*. Moskva. Izdatel'stvo Indrik.
- Tolstaja Svetlana M. (2007): Postuláty moskevské etnolingvistiky, *Slovo a smysl* IV, č. 8), s. 322–339.
- Tolstoj, Nikita I. (1982): Iz „grammatiki“ slavjanskich obrjadov, *Trudy po znakovym sistemam* XV, Tartu, s. 57–71.
- Tolstoj, Nikita I. (1990): Język a kultura. (Niektóre zagadnienia słowiańskiej etnolingwistiki). *Etnolingwistyka* 5, s. 15–25.
- Tolstoj, Nikita I. (1995): *Jazyk i narodnaja kultura. Očerki po slavjanskoj mifologii i etnolingvistike*. Moskva: Izdatel'stvo Indrik.
- Tolstoj, Nikita I. (2015): *Magie slova a textu. Moskevská etnolingvistická škola* (ed. J. Bauerová). Praha: Karolinum.
- Tolstoj, Nikita I. (ed.) (1984): *Etnolingvističeskij slovar' slavjanskich drevnostej. Projekt slovnika. Predvaritel'nyje materialy*. Moskva.
- Tolstoj, Nikita I. (ed.) (1995–2012): *Slavjanskije drevnosti*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- Tolstoj, Nikita I. – Tolstaja, Svetlana M. (1983): O zadačach etnolingvističeskogo opisanija Polesja. In *Polesskij etnolingvističeskij sbornik. Materialy i issledovanija*. Moskva, s. 3–21.
- Tolstoj, Nikita I. – Tolstaja, Svetlana M. (1984): Principy sostavlenija etnolingvističeskogo slovarja slavjanskich drevnostej. In *Etnolingvističeskij slovar' slavjanskich drevnostej. Predvaritel'nyje materialy*. Moskva, s. 6–22.
- Tolstoj, Nikita I. – Tolstaja, Svetlana M. (1988): Narodnaja etimologija i struktura slavjanskogo ritual'nogo teksta. In *Slavjanskoje jazykoznanie. X Meždunarodnyj s'jezd slavistov*. Moskva.
- Trubačev, Oleg N. (2003): *Etnogenez i kul'tura drevnejšich slavjan: Lingvističeskije issledovanija*. Moskva: Nauka.
- Trzebiński Jerzy (1981): *Twórczość a struktura pojęć*. Warszawa: PWN.
- Uličný, Oldřich (ed.) (2002): *Interfaces: Obraz vzájemných vztahů Čechů, Poláků a Němců v jejich jazycích, literaturách a kulturách*. Praha: Univerzita Karlova.
- Underhill, James W. (2011): *Creating Worldviews: Metaphor, Ideology and Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Underhill, James W. (2013): Reflections upon Bartmiński's Ethnolinguistic Approach to Language and Culture. In Głaz, Adam – Danaher, David S. – Łozowski, Przemysław (ed.), *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*. London: Versita, s. 339–350.
- USJP (2003) – Dubisz, Stanisław (ed.): *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Valodzina, Tatjana (1999): *Semantika rečaŭ u duchoŭnaj spadčynie belarusaiŭ*. Minsk: Technalohia.
- Vaňková, Irena (1999a): Kognitivně-kulturní inspirace z Polska, *Slovo a slovesnost* 60, s. 214–224.
- Vaňková, Irena (1999b): Člověk a jazykový obraz (přirozeného) světa, *Slovo a slovesnost* 60, s. 283–292.
- Vaňková, Irena (ed.) (2001): *Obraz světa v jazycze*. Praha: Univerzita Karlova.
- Vaňková, Irena (2007): *Nádoba plná řeči. Člověk, jazyk a přirozený svět*. Praha: Karolinum.
- Vaňková, Irena (2010): Úvodem: na cestě ke kognitivní (etno)lingvistice, *Slovo a slovesnost* 71, 4, 245–249.
- Vaňková, Irena – Nebeska, Iva – Saicová Římalová, Lucie – Šlédrová, Jasňa (2005): *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum.
- Vinogradova, Ljudmila (1982): *Zimnjaja kalendarnaja poezija vostočnych i zapadnych slavjan. Genesis i tipologija koljadovanja*. Moskva: Nauka.
- Vinogradova, Ljudmila (2000): *Narodnaja demonologija i mifo-ritual'naja tradicija slavjan*. Moskva: Indrik.
- Walas, Teresa (ed.) (1995): *Narody a stereotypy*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Walendowska, Barbara (1987): Sacrum – profanum. In Z. Staszczak (red.): *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*. Warszawa – Poznań: PWN, s. 323–326.
- Wejland, Andrzej P. (1991): *Obrazy grup społecznych. Studium metodologiczne*. Warszawa: IFiS PAN.
- Wawręta, Krystyna (1991): *Konotacja semantyczna wybranych nazw drzew w polszczyźnie ludowej*. Lublin: UMCS.
- Wężowicz-Ziołkowska, Dobrosława (1991): *Miłość ludowa*. Wrocław: Biblioteka popularnonaukowa.

- Wierzbicka, Anna (1984): „Apples are not Kind of Fruit.“ The Semantics of Human Categorizations, *American Ethnologist* 11, 2, s. 313–328.
- Wierzbicka, Anna (1997): *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, Anna (1986): Does Language Reflect Culture? Evidence from Australian English, *Language in Society* 15, s. 349–373.
- Wierzbicka, Anna (1991): Język i naród: polski „los“ i rosyjska „sud’ba“, *Teksty Drugie* 3, s. 5–20.
- Wierzbicka, Anna (1993): Nazwy zwierząt. In J. Bartmiński – R. Tokarski (ed.), *O definicjach i definiowaniu*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 251–267.
- Wierzbicka, Anna (1997): *Semantics. Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, Anna (2014): *Sémantika: elementární a univerzální sémantické jednotky*. Praha: Karolinum.
- Wierzbicka, Anna (1999): *Język, umysł, kultura* (ed. J. Bartmiński). Waszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wierzbicki, Piotr (1985): *Myśli staroświeckiego Polaka*. Warszawa: Wydawnictwo Głos.
- Wilska-Duszyńska, Barbara (1971): Rozważania o naturze stereotypów, *Studia Socjologiczne* 1, s. 97–116.
- Wunderlich, Dieter (1970): Die Rolle der Pragmatik in der Linguistik, *Der Deutschunterricht* XXII, 4, s. 5–41.
- Zaniecki, Florian (1930): Studia nad antagonizmem do obcych, *Przegląd Socjologiczny* 1, s. 158–209.
- Zieniukowa, Jadwiga (1998): Z problemów etnolingwistyki. In Jędrzejko, E. (ed.), *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*. Katowice: Wydawnictwo UŚ, s. 233–241.
- Zinken, Jörg (2002): *Imagination im Diskurs. Zur Modellierung metaphorischer Kommunikation und Kognition*. (Nepublikovaná disertační práce.) Bielefeld.
- Zinken, Jörg (2009): The Ethnolinguistic School of Lublin and Angloamerican Cognitive Linguistics. In Bartmiński, Jerzy: *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics* (ed. J. Zinken). London – Oakville: Equinox, s. 1–5.